

ภาษาและวัฒนธรรมไทยใน “ขุนช้างขุนแผน”

ภาษาและวัฒนธรรมไทยใน “ขุนช้างขุนแผน”

- เรื่องขุนช้างขุนแผน มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2034 -2072
- โดยน่าจะนำเนื้อเรื่องมาจากเกร็ดประวัติศาสตร์ตอนไทยทำสงครามกับเชียงใหม่และล้านช้าง แล้วผูกกับวิถีชีวิตของชาวเมืองสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี จนกลายเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะหรือเป็นนิทานพื้นเมืองของเมืองสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี ซึ่งสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

ภาษาและวัฒนธรรมไทยใน “ขุนช้างขุนแผน”

- สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงอธิบายว่า เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ เบื้องต้นเล่าเพียงมุขปาฐะ (นิทานขนาดยาว) ต่อมาภายหลังได้มีผู้นำ เรื่องขุนช้างขุนแผนมาแต่งเป็นกลอนเสภาแล้วใช้ในการขับเสภา จึงทำให้เรื่องนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น

ภาษาและวัฒนธรรมไทยใน “ขุนช้างขุนแผน”

- ช่วงเสียดวงศรียุทธยาครั้ง 2 เรื่องขุนช้างขุนแผนได้สูญหายไปบางตอน เหลือมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แต่เพียงบางตอนเท่านั้น อีกทั้งเนื้อเรื่องยังไม่ติดต่อกัน
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งมีพระราชประสงค์จะฟื้นฟูศิลปปะและวรรณกรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้กวีหลายคนช่วยกันแต่งต่อเติมเพื่อรวบรวมเรื่องให้สมบูรณ์

• ผู้แต่งขุนช้างขุนแผนที่รวบรวมเป็นฉบับสมบูรณ์มีดังนี้

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์ตอนปลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง ขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา ขุนแผนพานางวันทองหนี

2. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์ตอนขุนช้างขอนางพิม ขุนช้างตามนางวันทอง

3. สุนทรภู่ แต่งตอน กำเนิดพลาวยงาม

4. ครูแจ้ง แต่งตอนกำเนิดกุมารทอง ขุนแผนพลาวยงามแก้พระท่ายน้ำ สะกดพระเจ้าเชียงใหม่และยกทัพกลับ จระเข้เถรขวาด

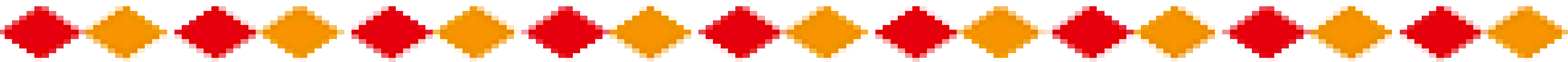
ทั้งนี้ ตอนขุนช้างถวายฎีกา ยังไม่ปรากฏชัดว่าผู้ใดแต่ง

วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตไทยในสภาพชุมชนข้างชุมชนแผน

- วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนสะท้อนสภาพการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทุกด้านของชาวไทยในประวัติศาสตร์ ทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไว้อย่างแจ่มแจ้ง ดังนี้
 - ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต
 - วิถีชีวิตที่สะท้อนวัฒนธรรมไทยในสภาพชุมชนข้างชุมชนแผน

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในเสภาขุนช้างขุนแผน

- การเกิด
- พ่อแม่ที่รู้ว่าจะมีลูก ตอนแม่ตั้งครรภ์ มักจะเชื่อว่าผู้เป็นแม่จะต้องมีเหตุให้นิมิตฝันไปต่างๆ นานา และทำนายความฝันว่าจะได้ลูกชายหรือหญิง
- แม่จะมีอาการแพ้ท้องอยากกินอาหารต่างๆ เมื่อยามครรภ์แก่ก็ฝากท้องกับหมอต้าแย มีการตระเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการอยู่ไฟ เวลาคลอดก็มีความเชื่อต่างๆ แทรกอยู่ เช่น

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในเสภาขุนช้างขุนแผน

“บ้างเสกมงคลปรายข้าวสาร เอกเบ็บบนถนนหน้บฝ่าเกลื่อน”

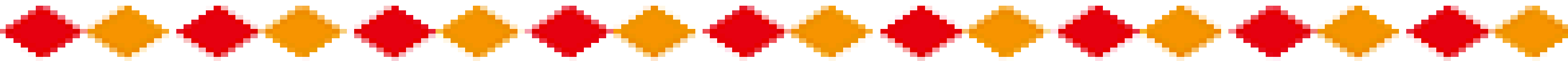
หรือ “บ้างเอาเบ็บบนบวงบน”

- การเสกข้าวสารปรายไปก็เพื่อป้องกันผี
- การเอาเบ็บบน คือการบนด้วยเงิน หน้บข้างฝ่าหลายๆอัน หรือเอาเบ็บบนควงเป็นการบนบานขอให้คลอดลูกง่ายนั่นเอง

- การทำคลอดของหมอต้าแยในสมัยโบราณ กวีได้บันทึกไว้อย่างละเอียด เช่น ตอน
คลอดขุนช้าง ดังคำประพันธ์ว่า

หมอต้าแยแยงแยเข้าคร่อมท้อง	แม่นางเทพทองเข้าข่มส่ง
ตัวสั้นหัวน้ไหวมิใคร่ลง	หมอต้าแยว่าตรงแล้วข่มมา
ยายคง โก้ง โก้ง โขย่งข่ม	เสียงผลุดนอนลุ่มไปจมฝา
ลูกร้องแงแงแม่ลืมตา	พอช้างเผือกเข้ามาถึงวันนั้น

- เมื่อทารกคลอดแล้วก็อาบน้ำทำความสะอาดทาขมิ้น เอาเด็ก (ขุ่นแพน) ใส่กระด้งร้อน
ตั้งคำประพันธ์ว่า

ถึงฤกษ์งามยามปลอดตลอดงายตาย

ลูกนั้นเป็นชายร้องแว้แว้

พื้ป่าน้ำอา มาดูแล

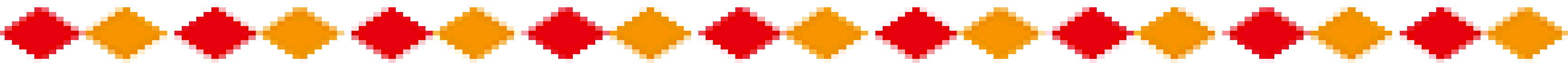
ล้างแช่แล้วก็ส่งให้แม่นม

ทาขมิ้นแล้วใส่กระด้งร้อน

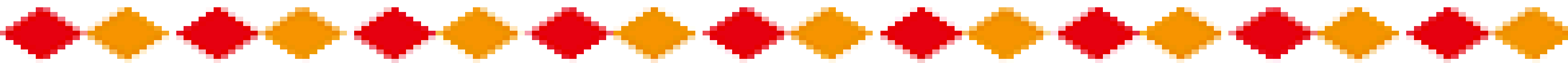
ใส่เบาะให้นอนเอาผ้าห่ม

ปู่ย่าตายายสบายชม

เรือนผมน่ารักตั้งฝักบัว

- การเอาเด็กใส่กระตังร้อนด้วยความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมานี้ ผีเป็นผู้ปั้นรูปร่าง ลักษณะแล้วคอยดักจับวิญญาณใส่รูปนั้นให้มีชีวิตก่อนส่งเข้าครรภ์
- เหตุนี้จึงเชื่อกันว่า**ผีเป็นเจ้าของลูกมาก่อน** ฉะนั้น เมื่อถึงวันเกิดจึงเอาเด็กใส่กระตัง ร้อนแล้วถามว่า “3 วันลูกผี 4 วันลูกคน ลูกของใครก็มารับเอาไปน้อ”
- แล้วก็จัดให้มีหญิงแก่คนหนึ่งเอาเบ้าหรือสตางค์เข้ามาเป็นมาเป็นผู้รับซื้อว่า “ฉันรับซื้อเป็นของลูกของฉันเอง”
- ผู้รับซื้อจึงมีชื่อว่า “แม่ซื้อ” คือคนที่รับซื้อเด็กนั้นมาจากผีแล้ว

- ตัวอย่างความเชื่อเรื่องผีปั้นลูก ดังคำประพันธ์ว่า

บทนี้จะยกไว้เสียก่อน

เมื่อแรกเข้าสู่ครรถ์บรรยาย

กลางคืนปั้นรูปหัวเราะจิก

ปั้นแล้วปั้นเล่าเฟ้อริกไป

คืนหนึ่งผีปั้นอยู่ปลายไม้

ทนทุกข์เวทนาสาครจรจ์

จตุจากเพศเปรตอสุรกาย

จะไปสวรรค์มีทันจะพ้นทุกข์

จะกล่าวกลอนถึงกำเนิดคนทั้งหลาย

ว่าอายผีแสนร้ายบนปลายไม้

แล้วหีบหยิกปีบบีมิเอาสำไ้

เอนั้นนี้บีใส่ให้ครบครัน

ยังมีสัตว์อยู่ในนรกนั้น

ครันสิ้นกรรมทำนั้นก็พ้นทุกข์

วุ่นวายวิ่งมาหาความสุข

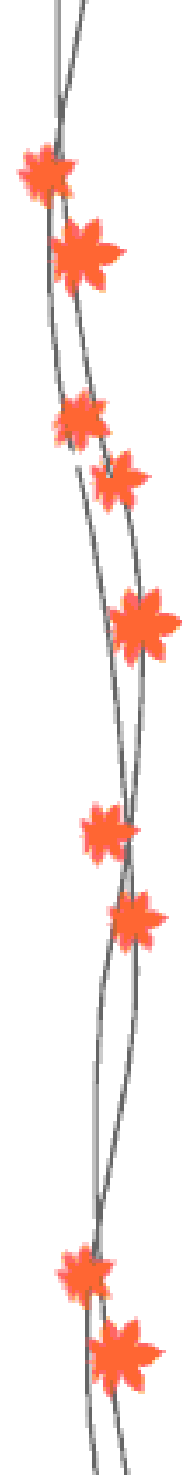
ผีปั้นมันจึงซุกเข้าในครรถ์ ฯ

- หลังจากเอาเด็กใส่กระตังร้อนแล้วก็ให้นอนเปล ส่วนแม่ก็อยู่ไฟพอครบ 1 เดือน
- เมื่อแม่ออกไฟ ตั้งชื่อเด็กแล้วก็มีบายศรีผูกขวัญ ให้เงินทองสิ่งของทำขวัญ กล้วย แดงกวา ฐูปเทียนดอกไม้ นำเครื่องประดับมารับขวัญเด็กแล้วเวียนเทียนสามรอบ พร้อมกับโห่สามครั้ง

- ตัวอย่างการตั้งชื่อปลายแก้ว ตามเหตุการณ์ที่สำคัญ ดังคำประพันธ์ว่า

ปีชาลวันอังคารเดือนห้า	ตกฟากเวลาสามชั้นฉาย
กรุงจีนเอาแก้วอันแพรวพราว	มาถวายพระเจ้ากรุงอยุธยา
ให้ใส่ปลายยอดเจดีย์ใหญ่	สร้างไว้แต่เมื่อครั้งเมืองหงสา
เรียกวัดเจ้าพระยาไทยแต่โรมา	ให้ชื่อว่าปลายแก้วผู้แว่วไว

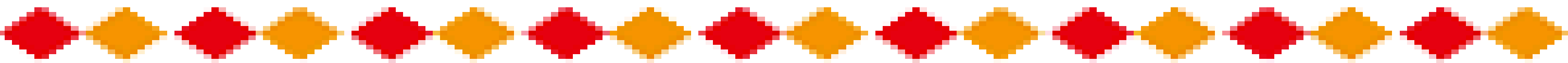
• ตัวอย่างการทำขวัญเด็กหลังคลอด ตั้งคำประพันธ์ว่า

แล้วเร่งรัดจัดแจงแต่งบายศรี	เงินทองของดีมาผูกให้
กล้วยน้ำเตงกว่าเอามาใส่	รูปเทียนดอกไม้มีหลายพรรณ
ให้หลานใส่เสมาปะวะหล้า	กำไลทองคำงามเจิดฉ้าน
บ้ำว่าทองผูกสองข้างแขนนั้น	สายกุศันทั้งแท่งตั้งเกลี้ยงทำ
เอวคาดสร้อยอ่อนช้อนดอกกลอย	ฝังพลอยมรกตสีสดขำ
ผูกลูกพริกเทศด้วยทองคำ	กำไลตีนนากเห็นหลากตา
จัดแจงแขกนั่งเป็นวงกัน	พงศ์พันธุ์พร้อมอยู่ทั้งปู่ย่า
ยกบายศรีแล้ว โห่ขึ้นสามลา	เวียนแวนไปมาโห่เอาชัย ๆ

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในเสภาขุนช้างขุนแผน

- พอเด็กอายุได้ 1 เดือน กับ 1 วัน ก็จะมีพิธี โขนผมไฟ ทำบัตร์พลีสั่งเวยพระภูมิเจ้าที่
- ผมที่ โขนต้องให้เหลือขม่อมไว้ห่อมหนึ่ง เอาไว้ผมจุก ผมเปีย หรือผลเกล้า เพื่อไม่ให้เด็กช้ำโรคเจ็บออกๆแอดๆ
- ผมที่ โขนแล้วเอาใส่กระทงมีใบบัวรองกันแล้วนำไปลอยน้ำ ปัจจุบัน ไม่นิยม โขนผมไฟและไว้จุก

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในเสภาขุนช้างขุนแผน

- การโกนจุก
- สมัยก่อนเมื่อเด็กชายอายุ 13 ปี หญิง 11 ปีก็จะมีพิธี โกนจุก
- พิธีมี 2 วัน มีการตระเตรียมอาหารหมากพลูไว้เลี้ยงญาติพี่น้องที่มาช่วยงาน
- ตอนเย็นจะนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น เวลากลางวันมีการเล่นเสภา รุ่งขึ้นจึงทำพิธีโกนผมจุก ดังคำประพันธ์ว่า

ทองประศรีดีใจได้ฤกษ์ยาม

จะโกนจุกสุขดิบขึ้นสืบคำ

ได้สืบสามปีแล้วหลานแก้วกู

แกทำน้ำยาเงินต้มตีนหมู

พวกเพื่อนบ้านวานมาฝ่าหมากพลู
ทิ้งหม้อเงินหม้อทองสำรองตั้ง

.....

ถึงวันดีนิมนต์ขรัวเกิดเถ้า
พอพิณพาทย์คาคตรระสาธุการ
นั่งสวมมนต์จนจบพอพลบค่ำ

.....

บ้างปักปูเสื่อสาครลาดพรมเจียม
มีทั้งสังข์ใส่น้ำมันต์ไว้นอนเปี่ยม

.....

อยู่วัดเขาชนไก่ใกล้กับบ้าน
ท่านสมภารพาพระสงฆ์สิบองค์มา
ก็ซัดน้ำมันต์สาครเสียดวงฉาดฉ่า

.....

สมภารรับกลับมายังอาวาส

หาเสภามาทั่วที่ตัวดี

.....

ครั้นรุ่งเช้าเจ้าพลายก็ โคนจุก

จนผมยาวเข้าได้ตัดผมหัดไทย

เสียงพิณพาทย์พวกพ้องทองประศรี

ท่านตามีช่างประทักถนัดรบ

.....

เป็นพื้นทุกข์พื้นร้อนนอนหลับไหล

คิดจะใคร่ไปเป็นข้าฟ้าธูลี

- การ โคนผมไฟก็ดี การ โคนจุกก็ดี เป็นการบันทึกประวัติประเพณีไว้ ปัจจุบันเด็กไทย
ไม่ไว้ผมจุกและไม่มีทรงผมหัดไทย (มหาดไทย) แล้ว
- การ โคนจุกเป็นเครื่องแสดงว่าผ่านจากวัยเด็กมาสู่วัยหนุ่มสาวแล้ว

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในเสภาขุนช้างขุนแผน

- การบวช
- การบวชเป็นประเพณีการบำเพ็ญกุศลอย่างหนึ่ง เช่น การบวชสามเณร นิยมกระทำกันเมื่อเด็กโกนจุกเรียบร้อยแล้ว พ่อแม่จะนำเด็กไปฝากกับพระเพื่อฝึกอบรมนิสัยและฝึกวิชาความรู้

พระสงฆ์องค์ใดวิชาดี

แม่จงพาลูกนี้ไปฝากท่าน

ให้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์

อธิษฐานบวชลูกเป็นเณรไว้ ๆ

ครานั้นทองประศรีผู้มารดา

ได้ฟังลูกว่าหาขาดไม่

อันสมภารที่ชำนาญในทางใน

ท่านขรัววัดส้มใหญ่แลคือครัน

เจ้าคิดนี้ดีแล้วแก้วแม่อา

แม่จะพาไปฝากขรัวบุญนั้น

- ในขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงตอนปลายแก้วบวชเณรไว้อย่างแจ่มชัด
- ตั้งแต่เริ่มเตรียมหาซื้อผ้ามาตัด เย็บ ย้อม จนสำเร็จเป็นผ้าสบง จีวร ผ้าพาดไหล่ รวมเรียกว่า “ผ้าไตร” และมียามบาตรพระเตรียมไว้ ดังคำประพันธ์ว่า

กู่จะบวชลูกชายสายสุดใจ

ทำจีวรสบงสไบลาด

.....

เอาผ้าขาวมาวัดตัดสบง

ตัดจีวรสไบตะไกรเจียน

อังสนั้นแพรหนังไก่อนุ่ม

เอ็งจงไปเที่ยวหาผ้าเนื้อดี

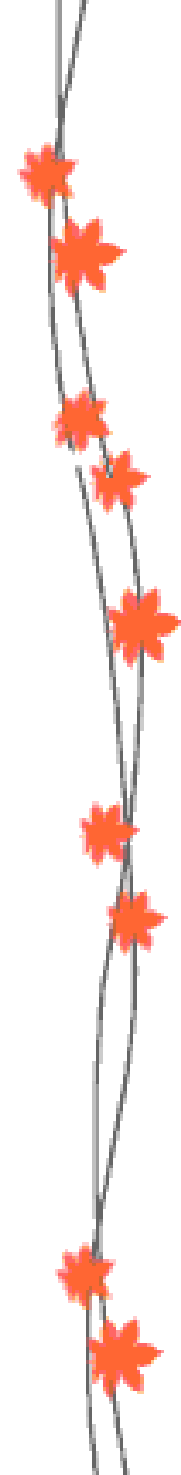
หาทั้งยามบาตรมาตามที

.....

เย็บลงฝีเข็มเหมือนเล่มเลียน

เย็บทับจับเนียนเป็นเนื้อเดียว

รังคุมหูไหมใส่เย็บเสี้ยว

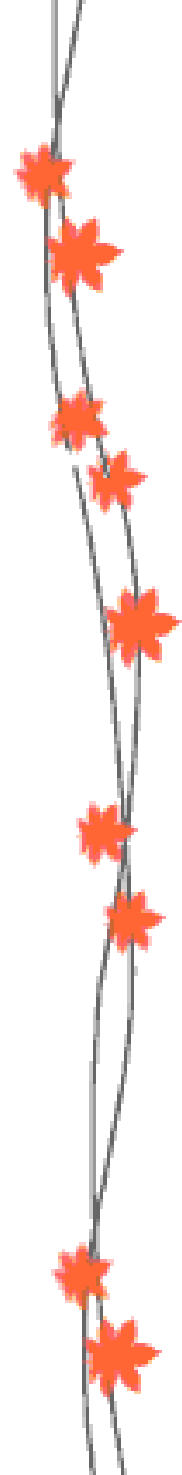

มานั่งพร้อมล้อมทั่วตัวเป็นเกลียว
บางคนออกมาหาขมื่น

.....
เอน้ำส้มพรมแก้แผลเห็นสุก
ช่วยกันผูกกราวชิงฝิ่งที่
ฝ่ายพวกแม่ครัวที่ตัวยวด
หน้าค้ำกล้าใหม่ไถลเชิงกราน
บ้างต้มบ้างพะเนางบ้างแกงขม
ส้มสุกถูกไม้ใส่ธารณะ

เอิกเกริกกราวเกรียวด้วยศรัทธา
โขลกสิ้นแล้วไปเอามาอีกหว่า

.....
พื้นทุกซ์แล้วหมอปัวร์อี่
แห้งดีเข้าไตรไว้บนพาน
หุงต้มเร็วรวดอลหม่าน
บ้างซาวข้าวสารใส่กะทะ
คั่วย่ำทำขนมอยู่เอะอะ
ใส่กระบะเรียงรายไว้หลายใบ ๑

- ภาพที่แม่ครัวช่วยกันหุงข้าว ต้มแกงหน้าเตาไฟ “หน้าคั่วคั่วใหม่ใกล้เชิงกราน” หุงข้าวด้วยกระทะใบใหญ่ บ้างก็ช่วยกันต้มแกง ทำขนม อย่างอลหม่าน
- ภาพเช่นนี้จะหาดูได้ในชนบทที่มีงานประเพณี เช่น บวชพระ แต่งงาน
- ชาวชนบทยังคงถือว่าเป็นงานที่ออกหน้าออกตา นอกจากเป็นงานบุญแล้วยังเป็นการทำทานไปด้วย จึงจัดเลี้ยงข้าวปลาอาหารอย่างมากมาย เลี้ยงดูแขกเหรื่อที่มาช่วยงาน อย่างอิมหนาสำราญ
- ใครที่เป็นญาติ ใกล้ชิดสนิทสนมกับเจ้าของงานก็จะได้รับขนมมนมเนยกลับไปบ้านส่วนหนึ่งด้วย

- ผู้ที่จะบวชก็ต้องอาบน้ำทาขมิ้นแต่งตัวอย่างสวยงามแล้วก็แห่แหนกันมาที่วัด ส่วนเครื่องบวชและอาหารนำมายังวัดด้วย
- เมื่อถึงวัดสมภาร โคนหัว โคนคิ้วให้ แล้วพามายังศาลาซึ่งพระสงฆ์คอยอยู่แล้ว
- ผู้บวชก็อุ้ม ไตรเข้าไปไหว้ขอบรรพชา พระสงฆ์ทำพิธีบวชให้โดยให้รับ ไตรสรณาคม
ตั้งคำประพันธ์ว่า

ครั้นแล้วลงมาศาลาใหญ่

พระสงฆ์ลงไปอยู่พร้อมหน้า

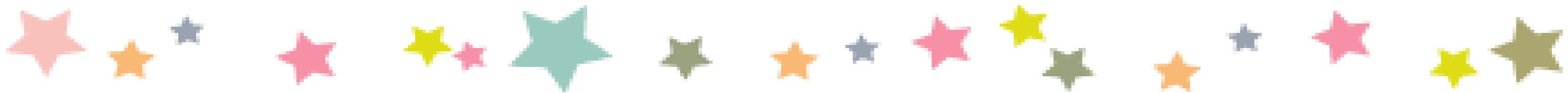
พลายแก้วอุ้ม ไตรไปวันทา

ขรัวบุญให้บรรพชาเป็นฌรพลัน

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในเสภาขุนช้างขุนแผน

- การแต่งงาน
- สมัยก่อนชายหนุ่ม หญิงสาว จะพบหน้ากันในงานเทศกาลต่างๆ สถานที่พบกันได้คือ ที่วัด เมื่อเกิดความพึงพอใจซึ่งกันและกัน ฝ่ายชายจะให้พ่อแม่ส่งเจ้าแก้วมาพูดจาสู่ขอกับพ่อแม่ของฝ่ายหญิง
- ในเสภาขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงการสู่ขอนางพิมพิลาไฉย คำพูดที่นางทองประศรีพูดกับนางศรีประจันเป็นทำนองเปรียบว่า

- นางศรีประจันยังไม่ยกลูกสาวให้ทันที แต่ถามความจากเจ้าแก้วเสียก่อนว่าผู้ชายนั้นเป็นคนดี ไม่ขี้เหล้าเมายา ขยันทำมาหากินหรือไม่ ดังคำประพันธ์ว่า

ถึงยากจนอย่างไรก็ไม่ว่า

แต่พริ้วซัดหลังมาจะยกให้

อุตส่าห์ทำมาหากินไป

รู้ทำรู้ได้ด้วยง่ายดาย

ถึงเงินทองเป็นของพ่อแม่ให้

ไม่รู้รักษาไว้ก็ฉิบหาย

ดูจะขอถามความท่านยาย

ลูกชายนั้นดีทุกอย่างไ

ไม่เล่นเบี้ยกินเหล้าเมากัญชา

ฝืนฝามันสูบบ้างฤาไม่

จะสูงต่ำข้าวสักคราวใคร

ดูยังไม่เห็นแก่ตาว่าตามจริง ฯ

- เจ้าแก้วที่ติดตามนางทองประศรีมาด้วย คือ ตาสน ตาเส้า ยายแม่่า ยายมิ่ง จึงทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน โดยยกคุณสมบัติที่ดีของพลายแก้ว มากล่าวว่า

ว่านานไปท่านจะได้ฟังฟัง

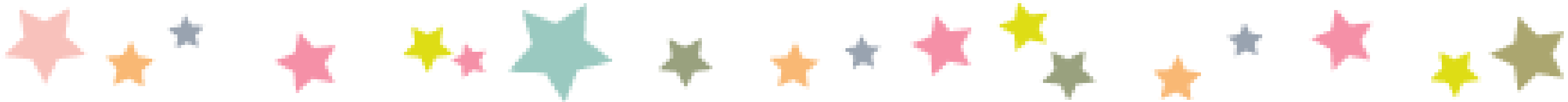
ลูกทองประศรีดียิ่งนะคนนี้

ว่านอนสอนง่ายชายฉลาด

ทั้งรูปทรงก็สะอาดสำอางศรี

รุ่มนุ่มน้อยจ้อยเรียบร้อยดี

ความชั่วไม่มีสักสิ่งอัน

- นางศรีประจันยินดียกลูกสาวให้ โดยเรียกสินสอดเป็นเงินสิบห้าชั่ง ชั้นหมาก ผ้าไหว้ 1 สำรับ เรือนฝากระดานมีห้าห้อง ดังคำประพันธ์ว่า

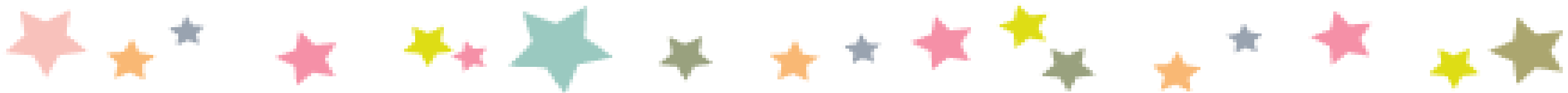
ข้าจะให้ลูกข้าสิบห้าชั่ง

ชั้นหมากมั่งน้อยมากไม่จู้

ผ้าไหว้สำรับหนึ่งก็พอดี

หอมห้าห้องฝากระดาน

- หลังจากขอร้องแล้ว ฝ่ายชายจะเตรียมปลูกเรือนหอในบริเวณบ้านของฝ่ายหญิง
- การปลูกเรือนหอสมัยก่อน จะมีเพื่อนบ้านมาช่วยปลูกโดยไม่คิดค่าแรง
- การปลูกก็ต้องดูฤกษ์ยามและทำขวัญเสาด้วย เจ้าภาพเป็นผู้ทำอาหารมาเลี้ยงดู

- เมื่อถึงวันแต่งงาน เจ้าบ่าวจะยกขบวนขันหมากไปยังบ้านเจ้าสาว มีคนตรีเป่าพาทย์ครั้นเครง
- พอขบวนมาถึงบ้านเจ้าสาว จะมีคนมากันขันหมากไว้ยังไม่ให้ขึ้นบ้านจนกว่าจะเสียเงินก่อน
- พอขันหมากขึ้นบนบ้านจะมีเด็กผู้หญิงคนหนึ่งถือขันหรือพานหมากออกไปต้อนรับ ต่อจากนั้นจึงเปิดขันหมากเพื่อตรวจให้ครบตามที่ตกลงกันไว้ ดังคำประพันธ์ว่า

จึงจอดเรือเข้าหน้าสะพานใหญ่

ตาพลึงไปเอาไม้กั้น

เสียเงินทองให้ขึ้นไปพลัน

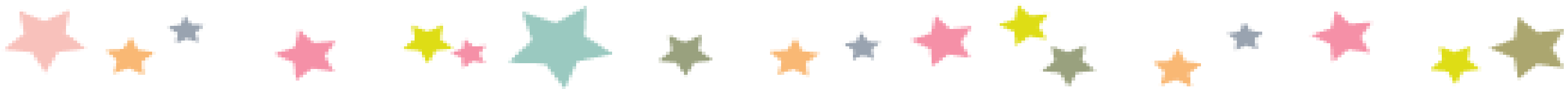
จนขันหมากขึ้นบนบันได

ยายเป่าเต่าแก่ออยู่ที่บ้าน

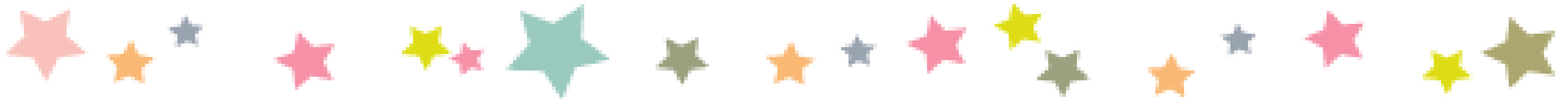
ก็นับขานเงินตราและผ้าไหว้

ครบจำนวนถ้วนที่สัญญาไว้

ให้ขนเข้าไปในเรือนพลัน

- พอเสร็จพิธีเชิญขันหมากแล้วก็มีการเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน
- ตอนเย็นมีพิธีช้ค่น้ำ โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ที่เรือนหอ
- เมื่อพระสงฆ์สวดพุทธมนต์จบแล้ว มีการสวมมงคคคคู่ให้แก่บ่าวสาว เพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาว พระสงฆ์สวดชยันโตพร้อมกับช้ค่น้ำมนต์ให้ ดังคำประพันธ์ว่า

ครั้นพระสุริยาเวลาบ่าย

ลงเรือพร้อมกันมิทันนาน

กับเพื่อนบ่าวก็ก้าวขึ้นบนหอ

เพื่อนสาวเข้าห้อมล้อมกัน

นั่งลงตรงหน้าท่านสมภาร

.....

พระสงฆ์สวดมนต์รำกระหน่ำไป

พลายแก้วอย่างกรายมาจากบ้าน

รีบมายังบ้านศรีประจัน

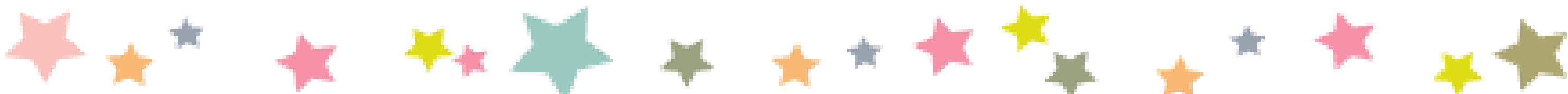
พระमारอสวดมนต์สำรวมมัน

ออกจากเรือนนั้นมาทันใด

แล้วท่านจึงส่งมงคลให้

.....

เอน้ำซัดสาดให้อยู่ฉานฉ่ำ

- หลังจากเสร็จพิธีช้คน้ำ เจ้าบ่าวเจ้าสาวไปเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว
- ตอนกลางคืนเจ้าบ่าวจะต้องมาเฝ้าหอ 1 คืน เรียกว่า **“กล่อมหอ”** มีคนตรีขับกล่อม ดังกล่าวไว้ในตอนพระไวยแต่งงานกับนางศรีมาลา ดังคำประพันธ์ว่า

จุดประทีปแสงประเทืองเรืองรอง

มโหรีแซ่ซ้องประสานซอ

ขับกล่อมซุ่มเสียงสำเนียงนวล

โหยหวน โอดพันสนั่นหอ

ห้องวางหน่งหนอคสอดเสียงซอ

ระนาดตอคตลอดล้อบรรเลงลอย

แสนเสนาะเสียงสนั่นสนุกสนาน

วิเวกหวานคร่ำครวญหวานละห้อย

พระไวยฟังวังเวงเพลงทยอย

ละเลิงลึ่มตัวม้อยพอยหลับปล้น ๆ

- ตอนเช้าวันรุ่งขึ้น เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะตัดบาตรร่วมกัน ดังกล่าวไว้ในงานแต่งงานพระไวยว่า

เดินออกนอกชานสะท้อนใจ

แล้วส่งคันธารพีให้ศรีมาลา

ศรีมาลาอายุใจมิใคร่จะรับ

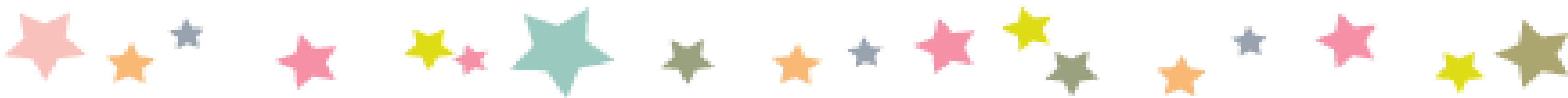
แต่พอกุมเข้าด้วยกันให้มั่นคง

พระหมื่นไวยตัดข้าวไว้คอยทำ

พอสบตาเจ้าก็ม้วยละมุนลง

วันทองจับข้อศอกคอยเสือกส่ง

ประคองค้อยเทลงในบาตรพลัน ฯ

- ตอนปลายแก้วแต่งงานกับนางพิมพิลาไลย เข้าบ้านต้องนอนเฝ้าหอครบ 3 วัน จึงจะมีการส่งตัวเจ้าสาว
- พอได้ฤกษ์ส่งตัว พ่อแม่เจ้าสาวก็จะสั่งสอนลูกสาวเกี่ยวกับการครองเรือน การปรนนิบัติสามี และหน้าที่ของภรรยาว่า

ร้อยชั่งจงฟังคำมารดา

ร้อยคนพันคนไม่คลใจ

แม่เลี้ยงไว้มิให้อันใดแพว

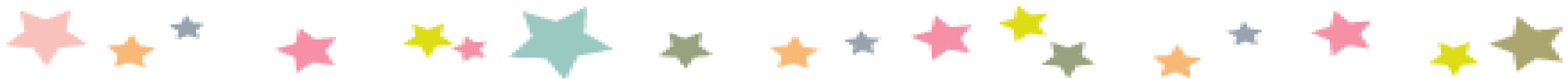
ครั้นเติบโตใหญ่จะไปเสียจากอก

นี้คู่เคยของเจ้ามาแต่ก่อนแล้ว

จำเพาะเจาะได้เจ้าปลายแก้ว

แต่แนวไม้เปรียะหนึ่งไม่ต้องตัว

แม่วิตกอยู่ด้วยเจ้าจะเลี้ยงฝัว

ฉวยทุกคำทำผิดแม่คิดกลัว

เนื้อเย็นจะเป็นซึ่งแม่เรือน

เข้านอกออกในให้ระวัง

อย่าหึงหวงจ้วงจาบประจานเงิน

แม่เลี้ยงมาหวังว่าจะให้ดี

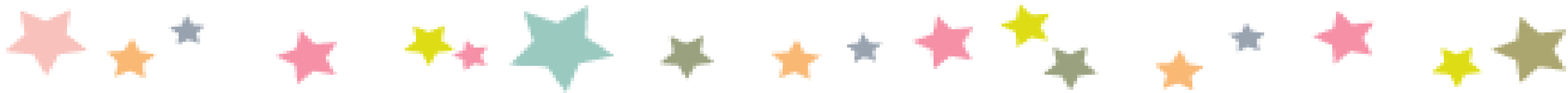
อย่าทำชั่วชั้นเชิงให้ชายชัง

ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง

ลูกนั่งนอนบอบแก่สามี

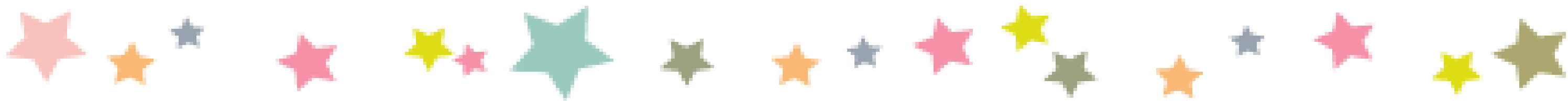
อย่าก่อเก็นก่อนพ่อแม่พอที่

จงเป็นศรีสวัสดิสุขทุกเวลา

- นางศรีประจันมีความเชื่อว่าการที่ได้แต่งงานกันเพราะเคยเป็นเนื้อคู่กันมา
- เมื่อลูกแต่งงานไปแล้วก็ยังไม่มีสินห้วง เกรงว่าชีวิตแต่งงานจะไม่ราบรื่น จึงสั่งสอนด้วยความห่วงใยและได้พูดจากฝากฝังกับเจ้าบ่าวว่า

จงกลมเกลี้ยงเลี้ยงกันให้ยืนยาว กว่าจะปลงชีวิตชีวาถัย
พิศพลั่งสั่งสอนกันก่อนหนา อย่าตีต่อกันมีหาคดีไม่

- **ตอนนางบุษบาตั้งสอนศรีมาลา กล่าวว่า**

จงอุตส่าห์เสงี่ยมค้อยเจียมตน

จงซื่อตรงต่อพ่อรู้กลัวเกรง

ปรนนิบัติอย่าให้ขัดน้ำใจเขา

ข้าวของสารพัดหมั้นเก็บไว้

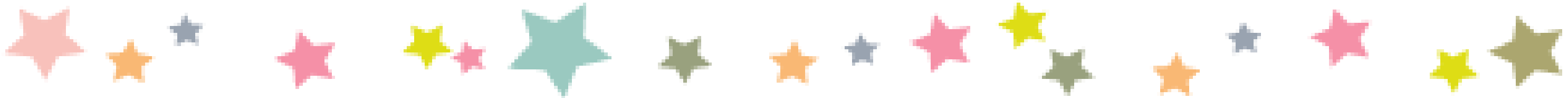
อย่าให้คนทั้งปวงล่วงชมแหง

อย่าครั้นเครงด่าว่ากับข้าไท

การเรือนการเหี้ยเอาใจใส่

ระวังระไวดูแลอย่าเซเชือน

- **ใจความที่สอนลูกสาวก็คือการทำหน้าที่ของภรรยา และการเป็นแม่บ้านแม่เรือนนั่นเอง**

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตในเสภาขุนช้างขุนแผน

- การทำศพ
- ตัวละครในเรื่องขุนช้างขุนแผน ประสบชะตากรรมล้มหายตายจากไปด้วยเหตุต่างๆกัน
- การทำศพในสมัยก่อนมีพิธีกรรมหลายอย่าง ตั้งแต่การอาบน้ำศพ มัดตราสัง และสวดพระอภิธรรม ตอนทำศพพันศรโยธาสามีของนางศรีประจันที่เจ็บป่วยตาย กล่าวไว้ว่า
อาบน้ำศพแล้วทาขมิ้น
เข้าไม้ไว้ในเรือนใหญ่
ผ้าขาวหุ้มสิ้นตราสังมัน
คำสวดทุกวันหลายคืนมา

- ก่อนถึงวันเผาศพจะมีการตั้งศพไว้ 3 วัน ระหว่างนั้นมีการมหรสพและจุดดอกไม้ไฟ
พะเนียง ประทัด พลุ เมื่อครบ 3 วันจึงเผา ดังคำประพันธ์ว่า

จึงให้แต่งการศพที่วัดเขา

ช่างเขาฉลุฉลักจักสาน

บ้างก็ทำตาชะแสงแพงเพดาน

ปลุกเมรุผูกม่านไว้เบื้องบน

ช่างระทาดอกไม้ไฟพะเนียง

แต่งแม่ครัวเลี้ยงไม่ขัดสน

พลุประทัดจัดสรรจ้งหันกล

จุดบนทึ่งน้ำคำผูกไป

.....

.....

ครั้นเสร็จก็ชักทั้งสองศพ
ปีกลองคร่ำเคร่ง โหม่งเหม่งไป
ประทัดพลุผลูตั้งอยู่ฝั่งผาง
โป่งปีบตั๋บราวปิวป้าวเปรี้ยว
ครั้นแสงทองส่องฟ้าเพลาสว่าง
มีโขนหุ่นชักอยู่ขั้วไขว่
ครั้นครบสามวันก็ปลงศพ
ฉลองธาตุถวายกระเจาด่านสมภาร

เวียนประจบแล้วตั้งในเมรุใหญ่
คำจุดดอกไม้ไฟพะเนียง
จิ้งหั่นกรวดวางครางส่งเสียง
จอหนั่งตั้งเรียงเล่นครั้นไป
พระสงฆ์ลงสามสร้างไม่ซ้ำได้
เลี้ยงพระถวายไตรไทยทาน
ญาติกามาครบอลหม่าน
แล้วเลิกกลับเข้าบ้านในทันที

A decorative border consisting of a thick purple line forming a rounded rectangle. The corners of the rectangle are adorned with a cluster of colorful flowers in shades of yellow, blue, pink, and purple, interspersed with green leaves.

วิถีชีวิตที่สะท้อนวัฒนธรรมไทยในสถาปัตยกรรมช่างขุนแผน

- ลักษณะบ้านเรือน
- การสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อนต้องมีฤกษ์ยาม และมีการทำขวัญเสათอนปลายแก้ว
ปลุกเรือนหอ กวีบรรยายว่า

“ตีสิบเอ็ดไถ่รุ่งฤกษ์สำคัญ ก็ทำขวัญเสาทอนปลายแก้ว”

- บ้านเศรษฐีเช่นขุนช้างจะมีการตกแต่งบ้าน อย่างร่มรื่นสวยงาม ปลูกไม้ดอกไม้
ประดับภายในบ้านกว้างขวางแบบบ้านสมัยโบราณ มีโถงกลาง หอนั่ง แต่ละห้อง
ประดับประดาอย่างสวยงาม ดังคำประพันธ์ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างว่า

โจนลงกลางชานร้านดอกไม้

รวรสเกสรเมื่อก่อนคืน

กระถางแถวแก้วเกดพิกุลแกม

สมอรัศคัตทรงสมละไม

ตะโกนาทึงกึ่งประกบยอด

บ้างผลิดอกออกช่อขึ้นชูชัน

.....

ของขุนช้างปลูกไว้อยู่คายคืน

ชื่นชื่นลมชายสบายใจ

ยี่สุ่นแซมมะสังคัตคูไสว

ตะขบข่อยคัตไว้จังหวะกัน

แทงทวยทอดอินพรมนมสวรรค์

แสงพระจันทร์จับแจ่มกระจ่างตา

.....

เดินถือฟ้าพื้นชั้นหอกกลาง

หอนั่งตั้งฉากพับไว้

กระจกใหญ่ใส่รูปฝรั่งนั่ง

.....

เครื่องแก้วเพชรพรายอยู่กายกอง

ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ

เส้นไหมแม่นเขียนแนบเนียนดี

ของขุนช้างสร้างชั้นไว้ใหม่ใหม่

ขุนทองกรงทองใส่สะอาดตา

นัยน์ตาตั้งก้อนกลมดูสมหน้า

.....

ฉากสองชั้นม่านมูลิมี

จำได้ไม่ผิดนัยน์ตาพี่

สิ้นฝีมือแล้วแต่นางเดียว

- การต้อนรับแขก
- ภาษิตไทยที่ว่า **“ธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ”**
- การต้อนรับแขกนั้น นอกจากเชื้อเชิญให้เข้ามานั่งในบ้านแล้ว ยังมีหมากพลู หรือ เชี่ยนหมากไว้สำหรับรับแขก ก่อนถามถึงสารทุกข์สุกดิบกัน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ศรีประจันครั้นเห็นขุนช้างมา

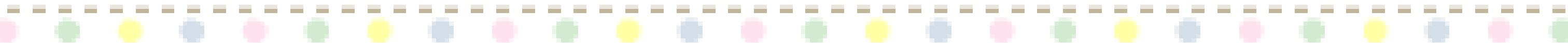
ก็ต้อนรับเรียกหาเข้ามาพลัน

แล้วปราศรัยไต่ถามฉันเพื่อนบ้าน

เสือกพานหมากเชิญกินหมากนั้น

ธุระอะไรว่าไปอย่าเกรงกัน

แม่นั้นอยู่ดีดอกฤาณา ฯ

- **การแต่งกาย**
- ตัวละครในขุนช้างขุนแผนตั้งแต่รุ่นเด็ก หนุ่มสาว คนแก่ ทั้งชายและหญิงแต่งกายไปในงาน เทศกาลต่างๆ เช่น ตรุษ สงกรานต์ สารทนต์ วันแต่งงาน หรือเวลาไปทำบุญที่วัด
- กวีได้บรรยายการแต่งกายในลักษณะต่างๆกัน ไว้อย่างละเอียด ทำให้เราทราบว่าวัฒนธรรม การแต่งกายของชาวบ้านในสมัยอยุธยา
- **ตัวอย่างการแต่งกายของขุนช้างเมื่อจะไปวัดในประเพณีเทศน์มหาชาติ**

เจ้าขุนช้างอาบน้ำสำราญใจ

ข้าไทเข้ากลุ่มรุมกันสี่

เอามันนึ่งตัวให้ทั่วดี

ชี้โคลไหลรื้อสี่ออกมา

ผิวหนังยังเขียวเหมือนผักตบ
เข้าห้องคืนสอพองละลายทา
ควักเอาหมูหน้ายขึ้นป้ายปีก
ยังโล่งเลียนเตียนกลางอย่างเปล่งควาย
นุ่งขกลายกระหนกเหมหงส์
เกี่ยวสำนปักทองกรองดอกไม้
ครั้งนี้จะแต่งไปให้ยั้งยวด
นิ้วก็อยใส่รังแตนแหวนงู

นี่จวนจบมหาพนแล้วสิหว่า
ประท้วกายาจนพุงลาย
ฉีกผมปกกบาลให้ล้านหาย
หัวกูฉิบหายน่าอายใจ
เหมือนผ้าทรงใครใครหามีไม้
ผ้าเช็ดเหงื่อโคลใส่ชมพู
จะไปอวดนางพิมให้ย้มอยู่
นิ้วชี้เช็ดชุนั้นแหวนเพชร

- หมูหน้าย หมายถึง น้ำมันตานี หรือน้ำมันเหนียว เป็นเครื่องหอมสำหรับใส่ผม

- การแต่งกายของนางพิมพิลาไลยเมื่อไปวัดในงานประเพณีเทศน์มหาชาติ ดังคำประพันธ์ว่า

ครานั้นนางพิมพิลาไลย

แล้วก็ลุกไปปล้นมิทันช้า

จึงเอาขมื่นมารินทา

ทาแป้งแต่งโรใส่น้ำมัน

เอาสีสีพื้นเป็นมันขลับ

นุ่งยกลายกระหนกพื้นแดง

ชั้นในห่มสไบชมพูนิ่ม

ริ้วทองกรองดอกพรรณราย

ว่าจวนกัณฑ์เราไปเถิดแม่ขา

อาบน้ำปลัดผ้าด้วยฉับพลัน

ลูบทั่วกายาขมิขม้น

ผัดหน้าเช็ดมันตั้งนวลแต่ง

กระจกส่องเงาแว็บดูจับแสง

ก้านแยงทองระยับจับตาพราย

สีทับทิมทับนอกดูเฉิดฉาย

ชายเห็นเป็นที่เจริญใจ

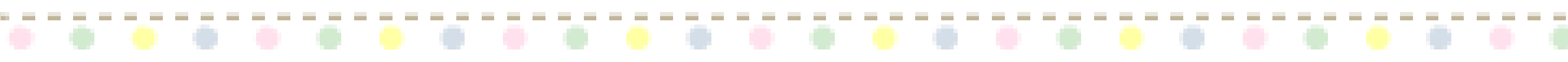
ใส่แหวนเพชรประดับทับทิมพลอย

สอดก้อยแหวนงูคู่ลิ้นไหว

อีเด็กเอ๋ยหีบหมากเครื่องนาใน

ขันถมยาเอาไปอย่าได้ช้า

- หญิงสาวสมัยก่อนนิยมฟันดำเป็นมัน จึงต้องใช้ซี่สีฟัน (**ซี่ คือ ยาย้อมฟัน ทำจากกะลามะพร้าวเผาไฟแล้วบดให้ละเอียด ใช้สีเพื่อให้ฟันดำเป็นมัน**)
- นอกจากนี้ยังกินหมากเพื่อให้ฟันดำ
- การแต่งกายใช้ชุดไทย ห่มสไบและผ้าทับชั้นนอกอีกชั้นหนึ่ง มีเครื่องเพชรนิลจินดาประดับมากมาย เวลาไปไหนก็มีเด็กถือหีบหมากตามหลังไปด้วยทั้งผู้หญิงและผู้ชาย
- เวลาอาบน้ำแล้วจะใช้ขมิ้นทาตัว ความนิยมเรื่องใช้ขมิ้นทาตัวไม่มีแล้วในปัจจุบัน

- การเล่นของเด็ก
- สมัยก่อนเด็กจะเล่นของเล่นที่หาได้ตามสถานที่นั้น เช่น เล่นเก็บดอกไม้ เล่นขายของ เล่นหม้อข้าวหม้อแกงเล็กๆ เล่นจัดบ้าน คังการเล่นของนางพิม ชุนช้าง ชุนแผนเมื่อยังเด็กว่า

แล้วนางเล่นหุงข้าวต้มแกง

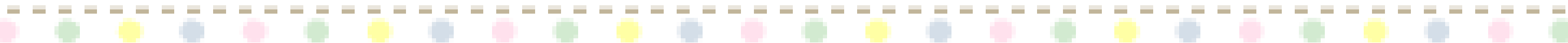
นางเล่นทำบุญให้ทาน

ชุนช้างนั้นเป็นสมภารมอญ

กวาดทรายจัดแจงเป็นริ้วบ้าน

ไปนิมนต์สมภารมาเร็วไว

ไม่พักโกนหัวกล้อนสวดมนต์ใหญ่

พลาญแก้วนั้นเป็นสมภารไทย
สวคมนตรีนั้นเสร็จสำเร็จแล้ว
เราเล่นเป็นพัวเมียกันเถิดรา
นางพิมว่าไปอ้ายนอกคอก
พลาญแก้วว่าเล่นเถิดเป็นไร
ตัวข้าจะย่องเข้าไปหา
ทั้งสองคนรบเร้าเฝ้าชวนนาง

จัดแจงแต่งให้ยกของมา
ฝ้ายข้างพลาญแก้วอุตราว่า
ขุนช้างร้องว่าข้าชอบใจ
รูปชั่วหัวถลอกถูหาเล่นไม่
ให้ขุนช้างนั้นไซ้รู้เป็นพัวพลาญ
จะไปลักเจ้ามาเสียจากข้าง
จึงหักใบไม้วางต่างเตียงนอน

- การทำบุญ
- คนสมัยก่อนมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาพุทธศาสนา งานต่างๆทำกันที่วัด
- วัดจึงเป็นศูนย์กลางของการนัดพบปะพูดคุยกันของกลุ่มสาวไปโดยปริยาย
- ในเวลามีงานบุญ เช่น เทศน์มหาชาติ หรือเทศกาลตรุษสงกรานต์ กลุ่มสาวจึงมีโอกาสได้พบกัน ชาวบ้านจะเตรียมอาหารหวานคาวไปทำบุญที่วัด ดังคำประพันธ์ว่า

ที่นี่จะกล่าวเรื่องเมืองสุพรรณ

จะทำบุญให้ทานการศรัทธา

ยามสงกรานต์คนนั้นก็พร้อมหน้า

ต่างมาที่วัดป่าเลไลยก์

.....

.....

ทำน้ำยาแกงขมต้มแกง

บ้างทำห่อหมกปิดไว้

บ้างก็ทำวุ้นชาสาकु

หน้าเตียงเรียงเล็ดข้าวเม่ากวน

มะปรางกลางสาคลูกหวายหว่า

ทุกบ้านอลหม่านกันทั่วไป

ผ้าปักจักแพงพะเนงโก่

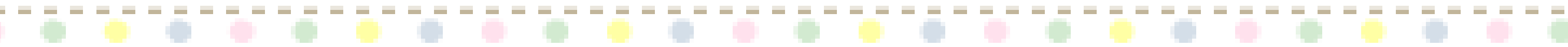
ต้มไข่ผัดปลาแห้งทั้งแกงบวน

ข้าวเหนียวหน้าหมูไว้ถั่วถ้วน

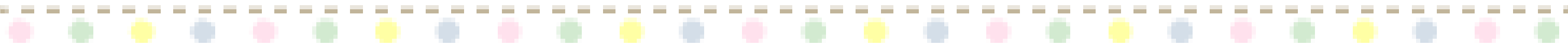
ของสวนส้มสุกทั้งลูกไม้

ส้มโอส้มซ่าทั้งกล้วยไข่

จนคึกคื้นหลับไหลไปจับปล้น

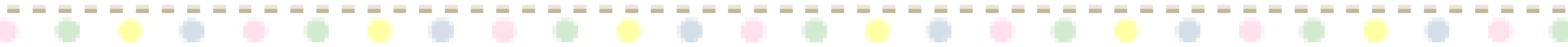

- การศึกษา
- สังคมไทยสมัยโบราณ การศึกษายังไม่แพร่หลาย **เด็กผู้ชาย**เท่านั้นจึงจะมีโอกาสได้เรียน หนังสือสถานที่เรียกคือ “วัด” ครูผู้สอนคือ “พระภิกษุ”
- วิชาที่เรียกก็มีทั้งหนังสือไทย ขอม บาลี วิชาเกี่ยวกับการป้องกันตัว การใช้อาวุธต่างๆ และตำราพิชัยสงคราม ตลอดจนความรู้ทางเวทมนตร์คาถาต่างๆ ดั่งที่พลายแก้ว พลายงาม และพลายชุมพลได้ร่ำเรียน
- ส่วน**เด็กผู้หญิง**จะเรียนวิชาแม่บ้าน การเรือน การฝีมือ การแกะสลัก และการเย็บปักถักร้อย

- ตัวอย่าง กวีบรรยายฝีมือปักม่านของนางลาวทอง ดังความว่า

ปักเขาสุทัศน์สถัณท์	วินันตกการวิกยุคัณทร
ถัดมาห้าแถวแนวสมุทร	คงคาไสสุดแลสลอน
เป็นละลอกกระลอกชโลธร	ฝูงกินนรวิฑยามาอาบกิน
ปักเป็นบัวบานตระการตา	ภุมราบินร่อนกระพือพิน
ปักเป็นสัตว์จัตุบาทคายนิน	กินนรินร่อนร่าอยู่เรียงราย
- นางลาวทองปักม่านเป็นรูปภูเขา แม่น้ำ ดอกบัว แมลงผึ้ง กินนร กินรี และสัตว์ต่างๆ สวยงาม ถึงแม้นางลาวทองจะไม่ใช่นางงามไทยแต่ก็มีความรู้วิชาเย็บปักถักร้อยเช่นเดียวกัน

- นางวันทองได้แสดงฝีมือปักม่านอย่างประณีต ราวกับจะสอดแทรกอารมณ์และความรู้สึกลงไปด้วย จึงดูราวกับว่ามีชีวิตจิตใจ ดังที่ขุนแผนชมว่า

ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ

จำได้ไม่ผิดนัยน์ตาพี่

เส้นไหมแน่นเนียนแนบเนียนดี

สิ้นฝีมือแล้วแต่นางเดียว

เจ้าปักเป็นป่าพนาเวศ

ขอบเขตเขาคลุ่มช่อ่มเขียว

รุกขชาติค้ายใบระบัดเรียว

พริ้งเพียวดอกคกระดะควง

ปักเป็นมยุราลงรำร่อน

ฝ้ายพ็อนอยู่บนยอดภูเขาลวง

แผ่หางกางปีกเป็นพุ่มพวง

ชะนีหน่วงเหนี่ยวไม้ชม้อยตา

ปักเป็นหิมพานต์ตระหง่านงาม

วินันตกหักกันเป็นหล่นมา

อากาศกึ่งกาชลาสินธุ์

ไกรลาสสะอาดเอี่ยมอรชร

ลงเล่นน้ำดำดุนอโนดาต

หม่อมมั่งกรล่อแก้วแพรวพรายตา

.....

ถึงม่านชั้นสามคูดงามพร้อม

ยื่นพิศม่านน้องต้องติดใจ

อร่ามรูปพระสุเมรุภูผา

การวิกอิสินครยุคนธร

มุกฉินท์ห้าแถวแนวสลอน

ฝูงกินนรคนธรรพ์วิทยา

ไสสะอาดเยือกเย็นเห็นขอบผา

ทัศนารำลึกถึงวันทอง

.....

ฝีมือพิมพ์เจ้าทำพีจำได้

ฉลาดนักปักไว้เป็นคาวี

จรดคั่นคั่นอรัญเวศ

สังหารผลาญหมู่สกุณี

ปักเป็นลงเล่นในกงคา

ลอยเส้นเกศาในวาริน

ปักเป็นเถ่าทศประสาทใจกล้า

ถวายเป็นเมืองอื่นให้ชื่นครอง

อีเถ่าศรีประจันผู้มารดา

ดูพระยากี่ให้ซังยั้งคลั่งใจ

ถึงกรุงจันตประเทศบุรีศรี

เลื้อยอินทรีแดงสาคลงดาษดิน

กับโฉมจันทร์สุดาอันเจ็ดฉิน

หอมกลิ่นผมตรลบพอบทอง

มาลวงพานางพรากไปจากห้อง

กระทบเรื่องวันทองให้เคืองใจ

เหมือนอีเถ่าใจกล้าหาผิดไม่

เหมือนไอ้ขุนช้างชิงวันทองกู

- นอกจากนางวันทองจะมีฝีมือเป็นเลิศในทางเย็บปักถักร้อยแล้ว นางศรีมาลาก็มีฝีมือในการทำอาหาร โดยเฉพาะขนมเบื้อง นี่คือภาพสะท้อนส่วนหนึ่งของหญิงไทยในสมัยก่อน

- อาชีพ
- ผู้ชายที่ได้รับการศึกษาส่วนมากจะเข้ารับราชการ เช่น ขุนช้างและขุนแผน
- ถ้าไม่ได้เรียนหนังสือก็ทำอาชีพหลัก คือ การทำไร่ไถนา ดังที่นางทองประศรี มารดาของขุนแผนมีอาชีพทำนา

ครานั้นท่านยายทองประศรี

กับยายปลื้มย้ายเปลอยู่เคหา

ให้พวกเหล่าบ่าวไพร่ไปไถนา

ตามประสาเพศบ้านกาญจน์บุรี

- เมื่อว่างจากการทำนา ก็จะปั่นฝ้าย

“ประตู่หับยั้งยั้งยืนฟังไป เสียงแต่ในอดแอดแรดแรเรารู้ว่าคนบ้านนั้นนั่งปั่นฝ้าย”

- นางศรีประจันมารดาของนางพิมก็มีไร่ฝ้าย ส่วนนางเทพทองมีอาชีพ

“เกิดมาแต่เหนื่อยจนพันหัก รู้จักแต่ทำนากับทำสวน ปลุกเผือกปลุกมันนั้นรดพรวน”

